

Kapetan bojnog broda

Dušan MILJANIĆ

JADRANSKO VOJIŠTE I MORNARICA NOVJ U VOJNO-POLITIČKOJ STRATEGIJI NOR-a*

(ljetno 1943. do kraja drugog svjetskog rata)

U ovom radu je učinjen pokušaj da se daju sinteza i ocjena događaja na jadranskom vojištu¹ sa stanovišta vojne i političke strategije NOR-a, zatim, opšta ocjena rata na Jadranu, te uloga i značaj tog vojišta za NOR u cjelini.

Jedna od posebnih karakteristika rata na moru jeste ta što se na njemu neprekidno dešavaju mnoge aktivnosti koje su od krupnog značaja, a naročito ako su one sredstvo i uslov za realizaciju i usklađivanje međusavezničkih napora za cijeli tok rata ili jedan njegov period (saobraćaj, prevoženje trupa i ratnog materijala, desanti i dr.). Međutim, dejstva manjih ratnih mornarica rijetko su se ispoljavala u vidu velikih operacija i sukoba, kakvi se, na primjer, odigravaju na kopnenim vojištima. Zbog toga se nerijetko događa da se dejstva i aktivnosti na moru posmatraju izolovano, pretežno u taktičkim i operativnim okvirima i bez povezivanja u jednu cjelinu, pa tako ostaju u sjenci događaja na kopnenom ratištu. U znatnoj mjeri bio je to slučaj i sa istoriografskim vrednovanjem dejstava i aktivnosti na jadranskom vojištu u toku NOR-a. Izostalo je, dakle, cjelovito vrednovanje i uopštavanje aktivnosti i dejstava na jadranskom vojištu sa stanovišta strategije, naročito onog značaja i dopri-

* Ovaj rad je autor, u nešto širem obimu, pripremio i prezentirao naučnom skupu istoričara na simpozijumu koji je održan u Ljubljani januara 1972. godine pod nazivom »Oslobodilačka borba naroda Jugoslavije kao opštenarodni rat i socijalistička revolucija«. Organizator skupa bila je Zajednica institucija za izučavanje novije istorije naroda i narodnosti Jugoslavije.

¹ Pod ovim pojmom treba podrazumijevati akvatoriju Jadranskog mora sa priobalnim i vazdušnim prostorom, koji čini geostrategijsku operativnu cjelinu. Težište ratnih zbivanja je bilo na istočnom (jugoslovenskom), a u prvom redu na središnjem dijelu gdje su se do 1945. god. odigrali glavni ratni događaji.

nosa koji se posredno odražavao na vojno-politička zbivanja na kopnenom dijelu ratišta i na međunarodnu afirmaciju NOR-a od kraja ljeta 1943. godine do oslobođenja zemlje.²

POSLEDICE ISPADANJA ITALIJE IZ RATNOG STROJA SILA OSOVINE ZA ZARAČENE STRANE NA JADRAN- SKOM VOJIŠTU

Strategijska prekretnica u makrostrategiji zaraćenih strana nastupila je 1943. godine na svim svjetskim ratištima. Na *istočnom frontu*, poslije velike pobjede Crvene armije kod Staljingrada, sovjetsko komandovanje nije ispuštalo inicijativu iz svojih ruku sve do kraja rata; na *dalekoistočnom ratištu*, poslije gubitaka Solomonskog i Džilbertovog arhipelaga, Japan je natjeran u strategijsku defanzivu; snage osovine poražene su i na *afričkom frontu*; iz ratnog stroja sila osovine izbačena je Italija; saveznici su dobili opštu prevlast u »bici za Atlantik«; vazdušni, a jednim dijelom i kopneni (na tlu Italije) rat je prenešen na Evropu i vitalne centre Njemačke. Sve su to bile *kvalitetne promjene* koje su opredijelile dalji tok rata i bitno utjecale na strategijski položaj zaraćenih strana, uopšte, pa i na jugoslovenskom i mediteranskom ratištu.

Karakter tih promjena na jadranskom vojištu i uopšte na jugoslovenskom ratištu najbolje se može sagledati ako se analizira njihov odraz na dalji tok rata i poziciju zaraćenih strana (Njemačke, saveznika i NOVJ — NOP-a Jugoslavije).³

² U ovoj se analizi polazi od već obrađenih istorijskih događaja i koristi se vrlo obimna vojna publicistika — periodike i izdanja Vojnoistorijskog instituta i druga građa. No, prilikom uopštavanja i ocjenjivanja pojedinih događaja, kritički se analiziraju ranije interpretacije i u izvjesnoj mjeri daje korekcija nekih ocjena. Jer, mnogi događaji, kad se stave u opšte korelacije sa ostalim zbivanjima i kad se posmatraju sa stanovišta širih ratnih ciljeva zaraćenih strana, dobivaju drukčije i kompletnije dimenzije.

U najvećem broju radova o ratnim dejstvima na jadranskom vojištu prevladava opširna diskripcija hronologije dejstava, a ratna vještina se tretira usko, uglavnom na nivou taktike i operatike, tako da se glavni događaji i rezultati ne vide u svojim pravim dimenzijama i značenjima. Pojedine vojno-političke analize od opšteg značaja davane su uglavnom parcijalno, a ne u domenu opšte strategije NOR-a (na primjer uloga Visa, završne operacije na jadranskom vojištu i dr.).

³ Jadransko vojište je u drugom svjetskom ratu, sve do kapitulacije Italije, zbog položaja snaga protivnika na mediteranskom ratištu, bilo u pozadini glavnih ratnih poprišta. Ono, iako uvijek značajno, zbog objektivnih razloga, nije moglo biti ni u težištu zbivanja i strategije NOP-a. Međutim, stvarni i potencijalni značaj jadranskog vojišta stalno je rastao sa promjenom odnosa snaga na mediteranskom i jugoslovenskom ratištu u korist saveznika i NOP-a, da bi kapitulacijom Italije (neposredno i prije tog događaja) došao do punog izražaja.

Izbacivanje Italije iz ratnog stroja i gubitak istočnog dijela jadranske obale značilo je razbijanje kompaktnosti njemačkog južno-evropskog i mediteranskog odbrambenog fronta na najosjetljivijem prostoru. Masovni ustanak, prisustvo jakih snaga NOVJ u primorskoj zoni (istočna obala Jadrana) i, s druge strane, prisustvo savezničkih snaga u južnoj Italiji — stvorilo je ozbiljnu strategijsku pukotinu u njemačkoj evropskoj tvrđavi. Zbog toga je njemačka vrhovna komanda morala da pregrupiše borbene efekte, odnosno da ojača italijanski front u borbi protiv saveznika i jadranski u borbi protiv snaga NOVJ, a i da spriječi iskrcavanje saveznika na istočnom dijelu jadranske obale. Bile su to respektivne snage, koje su Nijemcima bile potrebne i na istočnom frontu. To pregrupisavanje snaga se brzo odrazilo na svim ostalim frontovima, pa i na jugoslovenskom ratištu u cjelini. Njemačka vrhovna komanda je istovremeno morala rješavati i druge, nove vojno-operativne probleme — organizaciju i odbranu pomorskog saobraćaja; osvajanje, posjedanje i utvrđivanje relativno prostrane istočne obale Jadrana sa ostrvima i dr. Uz sve veće zahtjeve za ljudskim efektivima i materijalnim sredstvima na svim drugim frontovima, to je znatno pogoršavalo ionako težak vojno-politički položaj njemačke ratne mašine.

U procjenama i ratnom planiranju njemačka vrhovna komanda je morala stalno računati s mogućnošću iskrcavanja savezničkih snaga preko Jadrana (naročito u sjevernom Jadranu). Ukoliko bi do toga došlo, bio bi s boka ugrožen cijeli južnoevropski i balkanski sistem njihove odbrane, a s juga centralna Evropa. Iz takvih procjena su proistekla i velika naprezanja koja su Nijemci učinili, prvo za osvajanje, a zatim za odbranu istočnog dijela jadranske obale.

Posebno se jako pogoršavao položaj njemačke armijske grupacije koja se nalazila na krajnjem balkanskom jugu, u Grčkoj. To je bilo potencirano jačanjem NOVJ i njenom sve većom kontrolom i ugrožavanjem svih kopnenih komunikacija preko Jugoslavije. Ukoliko ne bi bile osigurane pomorske komunikacije iz Egejskog mora do Tršćanskog zaliva, bilo bi dovedeno u pitanje snabdevanje njemačkih snaga u Grčkoj i njihovo kasnije izvlačenje.

Predviđajući skori slom svog saveznika, Italije, njemačka vrhovna komanda je blagovremeno planirala kopnene i vazdušne grupacije za intervenciju na italijanskom i jugoslovenskom ratištu, pri čemu je posebno mjesto imala istočna jadranska obala. Međutim, njemačko komandovanje ipak nije moglo predvidjeti da će i VŠ

NOVJ biti u stanju da predvidi i da se pripremi (poslije relativno kratkog vremena od najvećih bitaka u IV i V ofanzivi) za predstojeće događaje. Ono, takođe, nije računalo sa brzinom i obimom opšte plime ustanka u primorskim krajevima, posebno u Dalmaciji. Njemačka komanda, kao što ćemo vidjeti, ipak nastoji da relativno brzo i energično reaguje na događaje na jadranskom vojištu.⁴

Saveznici

Problemi koji su nastali za Njemačku tokom 1943. god., naročito poslije kapitulacije italijanske vojske, istovremeno su značili prednosti za saveznike. Za savezničku komandu u Sredozemlju stvorene su objektivno nove šanse i na jadranskom vojištu, bez obzira da li su one potpuno i iskorišćene.

Dejstvom jedinica NOVJ i stvaranjem trajnih uporišta na istočnoj obali Jadrana, stvoreni su uslovi za povezivanje svih savezničkih frontova protiv Njemačke i za uspostavljanje neposrednog sadejstva. Snaga i uloga NOVJ morala se sve više uzimati u obzir u svim planiranjima na tom dijelu evropskog ratišta, mada to saveznici u to vrijeme nisu u dovoljnoj mjeri mogli, ili nisu htjeli sagledati. Međutim, prema logici savezništva koje se stvaralo i razvijalo na bazi obostranih interesa i stvarnog odnosa snaga, činilac NOP i NOVJ je sve više uvažavan u savezničkoj strategiji. Time su stvoreni uslovi da saveznici, u sadejstvu sa NOVJ, počnu uspješnu borbu

⁴ Cijeneći razvoj događaja u Mediteranu poslije poraza u Africi i iskrcavanja saveznika na tlu Italije, Nijemci su na vrijeme poduzeli sve što su mogli da bi do najveće mjere ublažili moguće posljedice. Stoga je reorganizirano i njemačko komandovanje na taj način što je za Balkan formirana jedinstvena komanda Grupe armija »F«, sa feldmaršalom fon Fajksom na čelu, a komandant II tenkovske armije, koja je povučena sa istočnog fronta (ojačana i reorganizirana) general Rendulic postavljen je za glavnokomandujućeg za zapadni deo Balkana, kome su bile potčinjene i snage NDH. Upućujući ga na ovu dužnost, Hitler mu je lično formulisao zadatak: »Iskoristite oružane snage Hrvatske, razbijte Tita, a Talijane na obalnom području isključite, po mogućstvu, zarobljavanjem. Posjednite onda Dalmaciju, Crnu Goru i Albaniju i branite obalu« (Rendulic, Gekampft, gesiget, geschlagen, Wels-Heidelberg 1952., prema knjizi: J. Vasiljević »Dejstva na Jadranu u NOR-u«, str. 67, »Vojno delo«, Bgd. 1957. god.).

Njemačka VK je inače procijenila da će težište daljeg rata u Jugoslaviji i protiv NOVJ biti na Jadranu i u njegovom neposrednom zaleđu. Interesantno je konstatovati da je i Oblasni komitet KPH za Dalmaciju dao skoro identičnu procjenu već sutradan poslije kapitulacije Italije — što je svojevrsno svjedočanstvo tadašnje vojno-političke zrelosti tog rukovodstva.

za vazdušnu i pomorsku prevlast na jadranskom vojištu, što je kasnije utjecalo i na stvaranje povoljnih operativnih uslova za ofanzivne operacije u završnom periodu rata na italijanskom kopnu.

Jačanjem NOP-a i njegove oružane sile, posebno na jadranskom vojištu, stvoreni su uslovi za kasnije ofanzivne operacije svih savezničkih snaga. Tako je praktično otpala potreba (s vojnostrategijskog gledišta) za otvaranjem savezničkog balkanskog fronta preko Jadrana. Tu je ulogu nosioca ofanzive u završnim operacijama na spoju između sovjetskog istočnog i savezničkog italijanskog fronta u Italiji (kako se kasnije pokazalo) — mogla daleko efikasnije i uspješnije preuzeti NOVJ.

Objektivna istorijska analiza događaja pokazuje da je vojno angažovanje saveznika u novim uslovima na jadranskom vojištu (upravo zato što je tu bio jak NOP i njegove oružane snage), iako na operativno-taktičkom nivou, sa gledišta opštih napora da se Njemačka čim prije slomi — dalo strategijske efekte.⁵ Naravno, time se nikako ne želi umanjiti značaj savezničkog fronta u Italiji i dejstvo njihovih snaga na Jadranu, kao ni značaj saradnje sa NOVJ radi uspješnih operacija na cijelom jugoslovenskom ratištu. Međutim, treba reći da se objektivan i pozitivan odnos vojnih krugova saveznika prema NOVJ vrlo sporo razvijao. To je bilo uslovljeno dotadašnjim stanjem političkih odnosa prema NOP-u Jugoslavije i nepoznavanjem stvarne snage i mogućnosti NOVJ kao i neadekvatnom procjenom perspektive NOP-a, odnosno jugoslovenske revolucije.

Pozitivna strategijsko-politička prekretnica odnosa saveznika prema NOP i NOVJ kao realnoj i značajnoj vojnoj i političkoj snazi u Jugoslaviji, nastala je na Teheranskoj konferenciji krajem novembra 1943. god. Međutim, na putu ka praktičnoj realizaciji zauzetih stavova (šefova triju savezničkih sila) u Teheranu, bilo je još mnogo svakojakih prepreka. Snaga i stalno jačanje NOP-a, porast borbene vrijednosti NOVJ i njeno prisustvo u uporištima na istočnoj obali Jadrana, te afirmacije kroz borbena dejstva i na tom vojištu, stalno su pozitivno uticali na uspostavljanje boljih vojnopolitičkih odnosa sa zapadnim saveznicima na obostranu korist.

⁵ Na to treba podsjetiti zato što i sada, na ovoj istorijskoj distanci, ima pokušaja da se minimizira doprinos NOVJ opštoj savezničkoj stvari na jadranskom vojištu. Kad se događaji posmatraju objektivno i sa gledišta vojne, a ne pristrasne klasno-političke strategije, onda se odnosi među savezničkim snagama moraju prikazivati kroz prizmu međusobne saradnje i sadejstva u obostranom interesu, a ne kao neka »velikodušna pomoć« NOVJ.

Kapitulacijom Italije stvoreni su preduslovi za aktiviranje većih borbenih potencijala NOVJ i na jadranskom vojištu. Došlo se do znatnih količina oružja i opreme i, što je naročito značajno, do više plovnih objekata, neophodnih za dalji razvoj i razmah NOB-e na moru. Masovnim ustankom u primorskom pojasu stvorena je baza za formiranje novih jedinica koje su brzo prerastale u impozantne operativne snage, sposobne da angažuju jače njemačke grupacije u primorskoj oblasti i time olakšaju razmah borbe na kontinentalnom ratištu.

S druge strane, stvorena je mogućnost za uspostavljanje stalne operativne veze, sadejstva i saradnje sa savezničkim snagama na jadranskom i italijanskom vojištu. Time su bili stvoreni i preduslovi za zajedničku borbu, za prevlast na jadranskom vojištu i za bržu afirmaciju NOB-e i NOVJ. Takva situacija je omogućila i neprekidni uticaj na promenu odnosa saveznika sa Zapada prema NOB u Jugoslaviji i na rješavanje problema vojne i političke prirode.

Ono što je za nas posebno bilo značajno jeste stvaranje osnovnih materijalnih preduslova za formiranje i razvoj mornarice, novog vida u sastavu NOVJ, bez kojeg ne bi bilo moguće ostvarenje ni ostalih ciljeva na jadranskom vojištu. Uspostavljanjem trajnih operativnih uporišta na jugoslovenskoj obali i pozadinskih baza u lukama južne Italije, mornarica je mogla da postane činilac od opšteg značaja za NOR. Osim borbenih zadataka i učinka, stvaranje mornarice je omogućilo stalno snabdjevanje NOVJ preko mora, evakuaciju, zbrinjavanje i rehabilitaciju ranjenika, što je bilo od naročnog moralno-političkog i operativnog značaja za NOB u tom periodu.

Stvaranje mornarice i borbena dejstva NOVJ na jadranskom vojištu od kapitulacije Italije do kraja rata bili su značajni vojno-politički činioci koji su omogućili rukovodstvu NOR-a da stavi pod svoju kontrolu to politički najosjetljivije vojište i isključi takvo prisustvo savezničkih snaga na našem tlu koje nije bilo prihvatljivo za našu vojno-političku strategiju. Jer, eventualno iskrcavanje savezničkih snaga na istočnu obalu Jadrana ili u Istri, radi obezbjeđenja klasnih interesa stranih sila i unutrašnjih klasnih protivnika NOP-a, i prisustvo jugoslovenskih kvislinških formacija na tom vojištu — moglo je izazvati teške vojno-političke posljedice za krajnje političke ciljeve jugoslovenske revolucije. Iz navedenih razloga,

za razliku od ranijeg perioda NOR-a, jadransko vojište je od ljeta 1943. god. stalno bilo u težištu vojno-političke strategije rukovodstva NOP-a Jugoslavije.⁶

KARAKTERISTIKE DEJSTAVA NA JADRANSKOM VOJIŠTU I ULOGA MORNARICE

Narodnooslobodilački rat na jadranskom vojištu i dejstvo mornarice u razdoblju od kapitulacije Italije do kraja rata ima tri karakteristična operativna perioda. Za kriterije takve podjele uzeti su opšti ciljevi sukobljenih strana — rukovodstva NOP-a Jugoslavije i njemačke vrhovne komande i način ostvarivanja tih ciljeva, zavisno već od toga na čijoj se strani nalazila strategijsko-operativna inicijativa.

Period borbe za obalu do početka konsolidacije odbrane Visa

Taj period je trajao od kapitulacije Italije do januara 1944. godine. Karakterišu ga dvije različite operativne etape, mada one, sa stanovišta obostranog strategijsko-operativnog cilja (NOVJ i njemačkih oružanih snaga na jadranskom vojištu), čine jednu cjelinu.

U prvoj, relativno kratkoj etapi, punu operativnu inicijativu imali su NOVJ i druge snage NOP-a. Brzo je oslobođena i zaposjednuta gotovo cijela obala sa ostrvima, izuzev gradova Zadra, Dubrovnika i rejona Boke Kotorske i razoružan veći dio italijanskih oružanih formacija uz obalu i na ostrvima. To je bila početna, vojna i politička pobjeda NOP-a na jadranskom vojištu, koja je u velikoj mjeri iznenadila i njemačku komandu.

⁶ U cjelini gledano može se reći da su Vrhovni štab i CK SKJ (s manjom ili većom odlučnošću), zajedno sa glavnim štabovima Hrvatske, Slovenije i Crne Gore, blagovremeno ocjenjivali predstojeću situaciju i adekvatno reagovali. Odmah poslije V ofanzive VŠ je poslao u Dalmaciju 1. dalmatinsku brigadu i najizraslije rukovodioce NOP-a iz ove oblasti radi političkih priprema za masovni ustanak. Glavni štab Hrvatske je, također, blagovremeno preduzeo čišćenje kninskog područja i Imotske krajine od ustaško-domobranskih i četničkih snaga, izvršio mobilizaciju svih snaga, formirao IV operativnu zonu i nove jedinice. To je omogućilo da jedinice NOV, uz pomoć naroda, razoružaju veći dio italijanskih snaga u primorskom pojasu (Zbornik dokumenata, tom II, knj. 10, izd. VII, Bgd, 1962, str. 409). Poslije kapitulacije italijanske vojske brzo su upućene nove snage na to vojište, što je osujetilo realizaciju prvobitnih njemačkih planova. Odgovarajuće mjere poduzeli su i štabovi Slovenije i Crne Gore.

Uspjesi NOP-a u toj etapi se u nekim našim razmatranjima pripisuju prvenstveno dejstvima već ranije formiranih i prekaljenih jedinica NOVJ i uspješnom komandovanju njima. To i jeste bio jedan od osnovnih vojnih i političkih činilaca, ali široku bazu za postizanje takvih uspjeha činio je masovni ustanak naroda primorskih krajeva i ostrva pod rukovodstvom KPJ i sposobnost rukovodstva i organizacija KPJ tog područja da usmjere svenarodni ustanak, da on odmah dobije visoko organizovan karakter. Naglo proširena ljudska i materijalna baza NOP-a brzo je aktivirana. Formirani su novi bataljoni, brigade i flotile naoružanih i transportnih brodova i time stvoreni uslovi za vođenje manevarskog rata i na jadranskom vojištu.

Masovni NOP bio je ne samo baza obnavljanja i stvaranja novih udarnih jedinica NOVJ, već i uslov za uspješno izvođenje dejstva u toku cijelog NOR-a. Bila je to i neuporediva prednost u odnosu na oružane formacije okupatora. To je u Dalmaciji, poslije kapitulacije Italije — po obimu i efikasnosti — prevazilazilo sva očekivanja i slične rezultate u drugim krajevima zemlje.

Međutim, uspjeh NOP-a i NOVJ u prvim danima poslije kapitulacije Italije imao je i jednu drugu, protivrječnu stranu. U novonastaloj situaciji, NOVJ, vojno i političko rukovodstvo NOP-a na tom vojištu, našli su se pred vrlo složenim problemima. Prirodna težnja da se jednom oslobođen, relativno veliki i po mnogo čemu specifičan prostor (razuđena obala, more i ostrva) u cjelosti zadrži, dovela je rukovodstvo NOP-a i NOVJ u slijedećoj etapi u poziciju defanzivnosti pred brzim naletom njemačkih elitnih jedinica. Trebalo je braniti dugačak front od prodora njemačkih snaga iz unutrašnjosti, a kasnije i mnoga ostrva. Za to nije bilo ni dovoljno snaga ni savremenih sredstava. Osim toga, nije bilo ni iskustva, ni adekvatnih pomorskih snaga da bi se dosta specifičnoj odbrani mogla dati potrebna kohezija i elastičnost. Prevlast protivnika u vazduhu također je mnogo otežavala situaciju na pomorskom dijelu vojišta.

Teškoće su bile uvećane i problemima organizacione i mobilizacijske prirode prilikom stvaranja novih formacija, naročito te nove vojne organizacije mornarice, mornaričkih baza, organizacije pomorskog saobraćaja, stvaranja organa vlasti itd. A sve se to dešavalo pod velikim pritiskom snaga protivnika. S druge strane, jedan broj jedinica NOVJ bio je popunjen novim i neiskusnim borcima. Te su jedinice morale ući u najteže okršaje i protiv iskusnog, savremeno naoružanog i do tada manje poznatog protivnika. Komandovanje je, isto tako, bilo vrlo složeno i nedovoljno uigrano (nije u početku postojala jedinstvena operativno-strategijska komanda koja bi bila

odgovorna za jadransko vojište u cjelini, ili pojedine operativne zone). Zatim, nije bilo vremena da se izgradi jedinstvena koncepcija dejstava i odbrane na tom specifičnom vojištu, niti se adekvatno mogao pratiti razvoj situacije na njemu.⁷

U toj etapi bio je neizvjestan i razvoj operacija u Italiji i držanje saveznika, naročito u pogledu njihove spremnosti da operativno sadejstvuju i NOP-u pruže materijalnu pomoć. To je u periodu pune njemačke inicijative dovodilo do izvjesnog kolebanja oko angažovanja snaga i načina odbrane pojedinih uporišta.

Njemačka komanda je, u skladu sa ocjenom značaja tog vojišta za njihov položaj na Balkanu, vrlo energično reagovala na ofanzivu NOVJ na Jadranu i plimu pokreta, nastojeći da što prije nadoknadi propušteno vrijeme. To je bilo u potpunom skladu sa njihovom doktrinom upotrebe pokretnih snaga. Tako su jake njemačke grupacije upućene sa koncentričnim nastupanjem prvo prema Splitu, a kasnije na Makarsko primorje.⁸

Operativna prednost njemačkih oružanih grupacija sastojala se u punoj inicijativi prilikom izbora pravca i težišta udara i mogućnosti stvaranja nadmoćnijih snaga, u tehničkoj opremljenosti i naoružanju, borbenom iskustvu za izvođenje takvih operacija, prevlasti na moru i naročito u vazduhu.

Kao rezultat svih nepovoljnih okolnosti u tom operativnom periodu uslijedile su neminovne posljedice za NOV na jadranskom vojištu — porazi u više sukoba (na pr. Korčula) i znatni gubici u živoj sili; gubitak većeg dijela teritorije na obali i većeg broja ostrva; jače jedinice NOV odbačene su od obale ka unutrašnjosti i dr. Time je vojno i političko rukovodstvo bilo dovedeno u dilemu i izvjesnu krizu pri odlučivanju, moglo bi se reći do sudbonosne ivice za dalji tok rata na tom dijelu jugoslovenskog ratišta.

Na osnovu kvantitativnih kriterija (materijalni efekti) i analize rezultata u domenu taktike i operativne vještine, u istoriografiji bi se taj period mogao ocijeniti (što se nerijetko i čini) kao uspjeh njemačke ofanzive u borbi za istočnu obalu Jadrana. Međutim, posmatran kroz prizmu strategije i u kontinuitetu sa periodom koji je slijedio, te s obzirom na vrijeme trajanja i krajnje ciljeve koje je jedna i druga strana ostvarila, može se reći da je i taj period bio, u cjelini uzeto, uspješniji za NOVJ. Njemačko komandovanje nije

⁷ Ilustrativan je primjer da su uoči njemačkog napada na Korčulu naše snage, neznajući za to, vršile pripreme za ofanzivna dejstva na Pelješac.

⁸ Nosioc tog nastupanja u prvoj etapi bile su snage 114. lovačke i 7. SS-divizije »Princ Eugen«, a kasnije su im se pridružili i dijelovi 118. i 264. divizije.

uspjelo da spriječi razoružanje većeg dijela italijanskih formacija, kao ni masovni ustanak. Stvorene su nove krupne jedinice NOV. Njemačke snage ipak nisu uspostavile punu kontrolu na obali i ostrvima, a NOP i NOV ostali su snažan vojno-politički činilac na tom dijelu vojišta. Zadržan je dio operacijske osnovice i stvoreni uslovi za baziranje i razvoj ratne mornarice NOVJ i za stvaranje uporišta za dejstva savezničkih snaga, a time i za ugrožavanje njemačke pomorske komunikacije duž istočne obale Jadrana.

Iz navedenog proizilazi da Nijemci nisu ostvarili puni strateški cilj ofanzive na Jadranu. Njemačke snage su se, naime, ubrzo našle (poslije utvrđivanja Visa), prvo, u izvjesnoj statičnoj ravnoteži, a kasnije su gubile inicijativu i dospjele u položaj defanzive. Što je vrijeme dalje odmicalo njihov je položaj postajao sve teži.

Snage NOVJ su u dugotrajnim borbama nanijele znatne gubitke protivniku. Vezujući velike snage protivnika za to vojište, ustanak je u drugim krajevima, koji su ranije bili pod italijanskom okupacijom, bio pod znatno manjim pritiskom okupatora. Također, stvoreni su i iskorišćeni uslovi za uspostavljanje čvršćih kontakata sa saveznicima. Ispoljen je jači uticaj na njihovo držanje, pa je, osim ostalog, rezultat toga bilo i puno aktiviranje baza NOVJ u Italiji. Saveznici su konačno shvatili da je NOP jedan organizovani saveznik, sa kojim se mora računati kao sa ravnopravnim i vrlo korisnim partnerom. Time se mogu objasniti i relativno brzi i uspješni dogovori u vezi sa formiranjem pozadinske mornaričke baze u Italiji i sa organizacijom odbrane otoka Visa, evakuacijom zbjegova i ranjenika, stvaranjem uporišta i organizacijom zajedničkih akcija na Jadranu.

Cijena koju je NOP morao platiti za sve to, u tom periodu borbe za Jadran, u cjelini gledano, višestruko se isplatila, ne ulazeći u pojedine taktičke i operativne situacije koje su, uz spremniji subjektivni faktor, mogle biti povoljnije.

U cjelini uzeto, to je bio veoma složen, dinamičan i najteži period NOR-a na jadranskom vojištu, s mnogo neizvjesnosti za naše vojno i političko rukovodstvo. Istina, nikad se i ne događa da se sve odvija prema procjenama i planovima, pogotovu kad se radi o sukobu suprotnih volja i ciljeva koji su na tom vojištu bili beskompromisni. Tako se i dogodilo da su rezultati za obje strane bili drukčiji od željenih. Treba, međutim, napomenuti i to da vještina rukovođenja ustankom i ratnim dejstvima nije bila samo u tome da se dobro predviđa, već i da se pravovremeno uoče i spriječe moguće

posljedice nepredviđenog, da se iskoriste nove okolnosti. Rukovodstvo NOP-a je u cjelini i u tom smislu ostvarilo vojno-političku aktivu.⁹

Period konsolidacije odbrane ostrva Visa i preduzimanje inicijative NOVJ u dejstvima na moru i ostrvima (januar — septembar 1944. godine)

Jedna od prelomnih odluka Vrhovnog štaba, od opšteg značaja za dalji tok NOR-a na jadranskom vojištu i kontinuitet uspona vojne i političke saradnje sa saveznicima, bila je, bez sumnje, ona da se Vis brani kao stalna operacijska baza Mornarice NOVJ. Ta odluka je, kako se kasnije pokazalo, dala višestruke vojno-političke rezultate, koji su, po značaju, prelazili okvire tog vojišta.

Faktoografski podaci o donošenju te strategijske odluke Vrhovnog štaba za odbranu Visa poznati su i objavljeni.¹⁰ Zbog istorijskog značaja te odluke vrijedi se zadržati na objektivnoj uslovljenosti dilema u vezi sa njenim donošenjem na nivou strategijskog i operativnog rukovođenja.

Oblasni komitet KPH za Dalmaciju i Operativni štab za odbranu otoka,¹¹ cijeneći situaciju nastalu poslije poraza naših snaga na Korčuli, došli su do zaključka da se ne mogu uspješno braniti sva ostrva, pa su insistirali na odobrenju Vrhovnog štaba da se jakim snagama trajno i odlučno brani samo otok Vis. Takođe su došli do zaključka da bi napuštanjem svih uporišta na Jadranu izgubili značajne međunarodne i unutrašnje prednosti koje je to vojište nudilo NOP-u i NOVJ. Naime, bilo bi odloženo razvijanje naše ratne mor-

⁹ Poučan je primjer 26. divizije koja nije bila u mogućnosti, kao ni 1. dalmatinska brigada (iz sastava 9. divizije), da se sa srednjodalmatinskim odredima probije iz Makarskog primorja (gdje su bile stiješnjene napadom njemačkih snaga) prema Bosni. Te su snage prisilno, u jednoj operativno teškoj situaciji, prebačene na ostrva. To je imalo veliki uticaj na dalji tok borbi za ostrva i na odluku o odbrani Visa. Kad su se te snage tamo našle, poslužile su kao realna osnova za akcije i predloge OK KPH za Dalmaciju i Štaba mornarice. Događaji su pokazali da su te snage odigrale mnogo značajniju ulogu nego da su ostale u unutrašnjosti, u sastavu 8. korpusa.

¹⁰ To je kompleksno obrađeno na simpozijumu održanom na Visu povodom 20 god. prelaska VŠ na ovo ostrvo 1964. god. Materijali su objavljeni u Pomorskom zborniku, knj. 2, Zadar 1964. god. (Krstulović: Istorijska odluka o odbrani Visa i Vasiljević: Njemački planovi za osvajanje Visa i drugi pri-lozi).

¹¹ Taj štab je, u stvari, bio samo koordinaciono komandno tijelo sastavljeno od komandanta i komesara štabova mornarice i 26. divizije, formirano krajem novembra 1944. godine radi koordinacije dejstava na moru i otocima, dok su svi organi oba štaba funkcionisali samostalno.

narice, ne bi postojali uslovi za neposredno operativno sadejstvo sa saveznicima, onemogućeno bi bilo snabdjevanje, evakuacija i zbri-njavanje ranjenika i zbjegova. S druge strane, bile bi izgubljene šanse da se vojnim i političkim prisustvom, u direktnom kontaktu, utiče na promjenu odnosa saveznika prema NOP-u, a nastale bi i ozbiljne moralno-političke posljedice za NOP u cijelom primorskom pojasu.¹²

Okružni komitet KPH za Dalmaciju i štab mornarice bili su odlučni u tome da preuzmu svu odgovornost za određeni rizik da se Vis, pod određenim uslovima, može odbraniti. Oni su neposrednim prisustvom i stručnim poznavanjem političkih i operativnih problema mogli na tom vojištu najbolje ocijeniti značaj tog činioca za dalji tok operacija i mnogo bolje procijeniti sve vojno-političke i operativne aspekte. Sve je to bilo popraćeno jednim, moglo bi se reći, velikim emocionalnim činiocem i željom za uspjehom.

Mišljenje štaba 8. korpusa uticalo je na odugovlačenje u donošenju te odluke, ali su zato postojali i objektivni uzroci; štab je, naime, polazio od jednog drugog, prvenstveno vojno-operativnog, gledišta. Kad su jedinice 8. korpusa od strane njemačkih snaga odbačene od obale, štab korpusa, poučen iskustvom i pod uticajem velikih gubitaka na Korčuli, nije ulazio u kompleksnu procjenu značaja jadranskog vojišta za dalji tok NOR-a. Osim toga, štab je bio preokupiran novim problemima i cijenio je značaj jedne takve snage kao što je bila 26. divizija za dalje operacije na kopnu. Na mišljenje štaba 8. korpusa znatno su uticale i druge okolnosti: bojazan da se 26. divizija uzaludno ne izgubi ako bude prikovana samo za jedno ostrvo; nevjerica u mogućnost odbrane Visa i neizvjesno držanje saveznika, s kojima štab korpusa nije imao direktnog kontakta.

Takvo mišljenje i držanje štaba 8. korpusa direktno je uticalo na procjene Glavnog štaba Hrvatske i potenciralo već postojeće dileme u Vrhovnom štabu, u prvom redu u vezi sa mogućnostima trajne odbrane dijela slobodne teritorije na jadranskom vojištu, naročito odsudne odbrane ostrvskog uporišta daleko od obale, mada je Vrhovni štab još ranije bio pravilno procijenio strategijski značaj tog vojišta.

U borbama za Dalmaciju i ostrva prvi put je došlo do dilema i oprečnih mišljenja u pogledu naše koncepcije vođenja rata i od-

¹² To su bili suštinski razlozi prijedloga da se na jadranskom vojištu zadrže određena uporišta i baze RM. Odluka da se brani Vis proizišla je iz pravilne pomorsko-operativne procjene, njegovog geografskog položaja, veličine i povoljnih mogućnosti za odbranu. Osim toga, Vis je do tada funkcionisao kao baza čija je uloga zbog nepovoljnog razvoja situacije na obali i drugim ostrvima sve više rasla.

nosa prema prostoru. Naročito se to ispoljilo poslije iskustava stečenih u operacijama nazvanim IV i V neprijateljska ofanziva. Revolucionarni karakter NOR-a, velike razlike između okupatorskih i naših oružanih snaga, kao i u pogledu manevra i izvođenja klasičnih odbrambenih operacija — uslovili su i različit odnos prema upotrebi oružanih snaga i držanju osvojenog prostora. Za ratnu doktrinu NOR-a, prije svega, bilo je značajno jačati i sačuvati živu silu, proširivati njenu političku bazu i uništavati živu silu neprijatelja, a ne, po svaku cijenu, voditi odsudnu odbranu određenog prostora.

U štabu 8. korpusa dominiralo je upravo takvo shvatanje koncepcije i u pogledu odsudne odbrane Visa, a takođe i u Vrhovnom štabu. Međutim, nova unutrašnja i, posebno spoljno-politička situacija u tom periodu rata, zahtijevala je izvjesne korekcije u toj koncepciji, u prvom redu, na jadranskom vojištu.

Odlukom Vrhovnog štaba da se Vis brani nastala je *koncepcijska prekretnica* u smislu odlučnog i trajnog držanja jednog prostora.¹³

Ipak, od odlučujućeg uticaja na donošenje takve odluke bili su saznanje i argumenti o širem značaju Visa za NOP u tom vremenu,

¹³ Interesantno je analizirati oprečna mišljenja o mogućnosti odbrane Visa. Naime, VŠ, štab 8. korpusa i GŠH bili su najprije za jednu kompromisnu operativnu odluku da se Vis brani dijelom snaga, ali da se veći dio snaga 26. divizije prebaci na kopno. Za OK KPH za Dalmaciju i štab mornarice ovakvo rješenje nije bilo prihvatljivo. Ono bi dovodilo u opasnost ne samo osnovni cilj, već i dio snaga koje bi bile praktično žrtvovane u slučaju njemačke invazije. Ta je njihova ocjena bila ispravna, jer je jaka odbrana bila jedina garancija uspjeha, a osim toga djelovala je i na odlaganje invazije (to se kasnije potvrdilo), što je značilo dobitak na vremenu da bi se odbrana još više učvrstila. Svaka polovičnost u toj situaciji nije rješavala ništa, a rizikovala je mnogo. Događaji su pokazali da bi vjerovatno do invazije i došlo da nije prihvaćena zamisao OK KPH i štaba mornarice, čijim je upornim stavom odbačeno kompromisno rješenje.

Analizom procesa donošenja te najsporiye odluke dolazi se do još jednog interesantnog saznanja. To je bio tipičan primjer dalekosežnije procjene i pozitivnog uticaja nižih vojnih i političkih organa na vrhovne organe. Ta izvanredno značajna odluka donešena je, pored ostalog, djelimično i na bazi jednog drukčijeg uvjerenja o mogućnosti i karakteru vođenja odbrane izolovanog uporišta i vođenju rata na moru. U stvari, iz odluke VŠ se vidi da se polazilo od mogućnosti, u slučaju krajnje nužde, i evakuacije snaga sa otoka (vidi odluku u Pomorskom zborniku, knj. 2, str. 16 ... »a u slučaju nužde evakuisati«). Takav zadatak je bio nerealan i protivurječan, čega je štab mornarice svjestan, jer je odluka sadržavala i zahtjev da se Vis uporno brani, a to je značilo i puno operativno-taktičko angažovanje snaga u slučaju invazije. Po prihvaćenim načelima pomorske ratne vještine, invazija bi bila izvršena uz prethodnu lokalnu prevlast na moru i u vazduhu, pa bi se svaka evakuacija, posle potpunog angažovanja u odbrani na otoku, vjerovatno morala katastrofalno završiti. Tako se dogodilo da je VŠ donio odluku i uz taj uslov, a, realno je pretpostaviti, i ubjeđenje u njenu realnost. OK KPH za Dalmaciju i štab mornarice su primili odluku da se Vis brani i odbrani bez alternative. Polazeći od željno iščekivanog rješenja i ubjeđenja u mogućnost njegovog ostvarenja, oni nisu ni insistirali na tom pitanju niti su se kolebali u prihvatanju tog zadatka.

upornost i sigurnost predlagača da mogu da izvrše takav zadatak, te njihova spremnost da snose odgovornost za eventualne posledice.

Vrijeme od povlačenja snaga NOVJ sa srednjodalmatinskih ostrva na Vis do aprila 1944. god. iskorišćeno je maksimalno za konsolidaciju odbrane, organizaciono sređivanje i učvršćivanje ratne mornarice s osloncem na pozadinsku bazu NOVJ u Južnoj Italiji. Vršena je — temeljita borbena priprema, popuna, opremanje i naoružavanje svih jedinica, naročito 26. divizije.¹⁴ Uspostavljene su borbene veze i komunikacije sa obalom i drugim ostrvima. Adekvatno su riješena i složena pitanja komandovanja i rukovođenja borbenim dejstvima na jadranskom vojištu. To je bila etapa zastoja većih operacija na tom vojištu i vrijeme neke vrste statične ravnoteže. Njemačka pomorska komanda za Jadran na vrijeme je ocijenila značaj zauzimanja Visa, ali je izgubila vrijeme za pripreme i zauzimanje srednjodalmatinskih ostrva, koja, u stvari (poslije Korčule), nisu bila ni branjena. Učvršćivanjem svojih položaja i drugim pripremama za invaziju na Vis Nijemci su izgubili dragocjeno vrijeme. Zbog geografskog položaja Visa, te riješenosti snaga NOV da ga uporno brane i prisustva saveznika (koje su Nijemci precjenjivali, a sposobnost jedinica NOV u početku potcjenjivali) — njemačka komanda se nije odlučila za invaziju na Vis.¹⁵ Međutim, što je vrijeme više odmicalo, opšta situacija na jadranskom vojištu je za Njemačku bila sve nepovoljnija. S težnjom da zauzmu i da brane sve od prepada snaga sa Visa i dejstava saveznika duž ostrva i jadranske isto-

¹⁴ Pošto je bila odsječena od 9. divizije (iz sastava 8. korpusa) 1. dalmatinska brigada je, najprije operativno, a kasnije i definitivno dodijeljena 26. diviziji. Od tada je 26. divizija prema obuci i zadacima, u suštini, bila u ulozi mornaričko-desantne pješadije mornarice NOVJ.

¹⁵ Neslaganja u njemačkom komandovanju između predstavnika mornarice i KoV oko odluke za invaziju na Vis (koje je došlo do izražaja i na Hitlerovoj konferenciji za pomorska pitanja u aprilu 1944. god.) više je bio rezultat različite ocjene mogućnosti poduhvata u određenoj situaciji i redosljeda izvršavanja zadataka i rizika invazije, nego opšte ocjene značaja tog uporišta za njemački položaj u Jadranu. U dnevniku admirala Jadrana od 9. januara, između ostalog, piše »...posijedanje ovog otoka je neodgodivo, jer će u protivnom biti ishodište stalne neprijateljske aktivnosti s mora i iz vazduha protiv naših pomorskih komunikacija«. U dnevniku za operaciju »Freischütz« (šifra za iskrcavanje na Vis), koja nije nikad izvedena, u uvodu plana u kojem se izlaže opšta situacija stoji: »Nakon prodora kroz dalmatinske otoke, ostrvo Vis predstavlja poslednje savezničko uporište pred obalom 2. okl. armije. Prema saopštenju mornaričke grupe Jug, naređena je od strane Tita uporna odbrana ostrva Visa s dvije brigade (2.500 ljudi). Komunisti ne računaju sa savezničkom podrškom. Time je i od strane protivnika spoznata velika važnost osvajanja isturenog ostrva Visa. Prema shvatanju grupe Jug, koja se potpuno poklapa s predlozima admirala Jadrana, njegovu osvajanju pridaje se odlučujuće značenje...« (Vasiljević: Njemački planovi za osvajanje Visa, PZ, knj. 2, str. 67—71).

čne obale, njemačko komandovanje je sve više gubilo slobodu odlučivanja i sve je više upadalo u deficit snaga i sredstava za toliko veliki prostor, naročito u pomorskim snagama i avijaciji.

Tako je došlo do toga da su na Visu narastale snage odbrane popuncm i dolaskom novih jedinica NOVJ formiranih u Italiji. Ostrvo je stalno utvrđivano, izgrađen je aerodrom i mnoga uporišta za lake pomorske snage i drugi objekti. To je omogućilo našim snagama postepeno preuzimanje opšte prevlasti na moru i inicijative. Uslijedili su potom sve češći i snažniji prepadi naših snaga sa Visa na srednjodalmatinske otoke. Njemačka komanda je naposljetku morala odustati od plana invazije, a napadi naših snaga sa Visa, uz dejstva pomorskih snaga saveznika, bili su najbolja aktivna odbrana. Jer, na taj su način trošene i imobilizirane njemačke snage. Prelomni momenat u tom periodu bio je uspješni desantni prepad na otoke Korčulu i Mljet, krajem aprila 1944. godine.¹⁶ Period desantnih prepada trajao je sve do polovine septembra, kada su snage NOVJ preduzele ofanzivne operacije.

Karakteristike odbrane ostrva i obale koju su Nijemci organizovali¹⁷ i razvučenost njihovih snaga uslovili su da dejstva naših snaga i mornarice sa Visa poprime specifičan karakter. Svi desantni prepadi u tom periodu, kao i kasniji desanti za konačno oslobođenje ostrva i obale i u završnim operacijama, nisu imali karakter klasičnih desanata. To je, u stvari, bilo ubacivanje snaga na nebranjene dijelove obale (bez borbe za obalni rub) i postepeno savlađivanje jakih uporišta na kopnu.

Taj operativni period na jadranskom vojištu značio je za NOP i NOVJ opštu pozitivnu prekretnicu. To je vojište sve vrijeme bilo aktivno. Obezbijeđena su i koordinirana bila operativno-strategijska naprezanja, na primjer, za vrijeme drvarske operacije i junske ofan-

¹⁶ Zbog nepovjerenja u uspjeh (ili iz drugih razloga?) u tim vrlo smjelim desantno-prepadnim operacijama komandanti savezničkih snaga na Visu nisu htjeli da uzmu učešća, niti da pruže bilo kakvu pomoć. Međutim, povodom tog izvanrednog uspjeha, komandant savezničkih snaga za Sredozemlje general Vilson poslao je Maršalu Titu poruku: »Mnogo cijenim dejstva vaše vojske u napadu na Mljet i Korčulu. Bio bih Vam zahvalan ako izručite komandirima i borcima moje čestitke za njihov u uspješnu borbu«. Takvi uspjesi imali su značajan efekat na dalju vojnu saradnju i političke odnose.

¹⁷ Odbrana grupisana na važnijim, dominantnim tačkama i položajima, bez većih rezervi, nemogućnost kontrole najvećeg dijela obalnog ruba, teškoće u prebacivanju i upotrebi snaga s kopna, velika dužina i razućenost obale, neadekvatna sredstva osmatranja, nedovoljne pomorske snage i uzdržavanje od izlaska na otvoreno more (zbog prisustva pomorskih snaga saveznika), gubljenje prevlasti u vazduhu, stalna dejstva partizanskih snaga i dr. — bile su objektivne teškoće i slabosti te odbrane.

zive njemačkih snaga protiv NOV u Bosni, kada je (po direktivi VŠ) sa Visa izvedeno više dejstava na ostrvskom i obalnom području. Njemačka komanda je na tom vojištu morala sve vrijeme da drži snage jačine oko tri divizije, osim avijacije, pomorskih i drugih pomoćnih snaga. U stalnim sukobima sa snagama NOVJ, Nijemci su neprekidno trpjeli gubitke na kopnu, moru i u pomorskom saobraćaju.

Mornarica NOVJ je uspostavila stalni saobraćaj između baza u Italiji, Visa i prema raznim punktovima na našoj obali. Obezbeđeno je bilo snabdjevanje hranom, oružjem i opremom snaga na kopnu i stalno pojačavana aktivnost NOP-a uz obalu i na svim ostrvima. Uz učešće saveznika, s osloncem na Vis kao istureno uporište, izvojevana je prevlast na moru i u vazduhu. Snage na Visu brojčano, borbena i tehnički su izrasle i osposobile se za konačno preuzimanje (u skladu sa planom dejstava 8. korpusa) opšte operativne inicijative.

U tom periodu štab mornarice NOVJ, s osloncem na narodnu vlast i druge organizacije NOP-a, uspio je da mobiliše, organizuje i održava sva raspoloživa plovna sredstva i da rukovodi pomorskim akcijama na cijelom vojištu. Flotilima naoružanih brodova i transportnim plovnim parkom održavan je pomorski saobraćaj, a izvođena su i aktivna dejstva na dužobalni pomorski saobraćaj i podržavana su partizanska dejstva na pojedinim ostrvima i djelovima obale koji su bili pod pretežnom kontrolom njemačkih snaga. Sa operativnog gledišta, daleko značajniji uspjesi postignuti su u prevoženju snaga i manevrisanju. Tako su snage KoV na Visu postale stalno pokretljive i aktivne, ostvarujući operativno-taktičku inicijativu.

Bili su to činioci koji su omogućili da NOVJ i njena mornarica sa Visa i drugih ostrva (koja su držana kao odskočne operacijske osnovice), početkom jeseni 1944. god., potpuno preuzmu inicijativu i na tom vojištu. Ofanziva NOVJ, s manjim pauzama između pojedinih operacija (oslobođenje ostrva i dalmatinske obale, mostarska i primorsko-lička operacija), stalno je narastala do kraja rata i konačno krunisana uspešnim završnim operacijama 4. armije i JRM za oslobođenje sjevernog jadranskog arhipelaga, Istre i Trsta.

U tom periodu ostrvo Vis je postalo neosvojivo uporište na kojem je od početka juna do oktobra 1944. godine boravio Vrhovni štab i drugi najviši organi NOP-a, koji su odatle, u tom izuzetno značajnom periodu, mogli bezbjedno (i pod relativno povoljnim uslovima) da rukovode borbom i da donose važne političke odluke.

*Period strategijske inicijative
i ofanzivnih operacija NOVJ
(septembar 1944 — maj 1945. god.)*

Taj period NOR-a na jadranskom vojištu može se (prema operativnim kriterijima) podijeliti u dvije etape između kojih je uslijedila jedna pauza.

Prva etapa je počela polovinom septembra 1944. godine kada je sa Visa preduzeta ofanziva naših snaga za oslobođenje srednjodalmatinskih ostrva (prva faza); oslobođenjem cijele dalmatinske obale, ostrva i kninskog operacijom (druga faza) ova etapa se završila u decembru 1944. godine.

Druga etapa (završne operacije) počela je 20. marta i završila se oslobađanjem Istre i Pule 9. maja 1945. godine. U međuvremenu mornarica NOV je izvela mnoštvo posebnih dejstava u sjevernom Jadranu, izvršila prevoženje snaga KoV radi manevra i koncentracije, na primjer, za mostarsku operaciju.¹⁸

Osmi korpus je u tom periodu izveo više operacija u sadejstvu sa mornaricom. Njegova najelitnija i najbolje opremljena jedinica bila je 26. divizija, koja je sa Visa pošla sa više od 15.000 boraca.

Opšte karakteristike cijelog perioda bile su: potpuna strategijska inicijativa NOVJ; plansko vođenje operacija i puno ostvarivanje operativnih ciljeva; i to uglavnom prije predviđenih rokova; potpuna usklađenost dejstava na jadranskom vojištu s opštim strategijskim ciljem dejstava na cijelom ratištu; potvrda pune zrelosti NOVJ da izvodi i sve složene operacije kakve su izvodile tzv. »regularne« armije.

Vrlo poučno iskustvo iz tog perioda jeste u tome što je ukupan brojčani odnos snaga na frontu nastupanja NOVJ na primorskom pojasu bio i dalje u korist protivnika, ali je operativno-taktički odnos gotovo svuda bio suprotan.¹⁹ To je proizilazilo iz različitog političkog i strategijsko-operativnog položaja. Naime, protivnik je morao da se brani na cijelom frontu, i po dubini i u pozadini fronta; za Nijemce je postojala potencijalna opasnost — iskrcavanje saveznika

¹⁸ U mostarskoj operaciji, koju su izvele jedinice 8. korpusa ojačane 29. hercegovačkom divizijom, mornarica je početkom februara izvršila prevoženje jedinica 26. i 19. dalmatinske divizije i artiljerijske i tenkovske brigade iz rejonu Splita u luku Makarskog primorja (početkom februara), a poslije mostarske operacije (krajem februara 1945) iz rejonu Ploče — Makarska u rejon Zadra radi koncentracije za završne operacije.

¹⁹ Na primjer, u završnim operacijama, na frontu mornarice i 4. armije na primorskom krilu, ukupan odnos snaga u živoj sili i artiljeriji bio je 2 : 1 u korist protivnika (admiral Černi: Jugoslovenska mornarica u tršćanskoj operaciji i desant na Istru, MG, 3/65).

na sjevernom dijelu Jadrana (u njihovoj operativnoj dubini); njemačkoj komandi je bilo otežano često i onemogućeno da manevriše i koncentriše snage, popunjava gubitke i sprovodi snabdevanje naoružanjem i opremom, dok su snage NOVJ neprekidno jačale i narastale. Osim toga, savezničke snage su imale punu prevlast na moru i u vazduhu, pri čemu su eskadrile NOVJ, prvo sa Visa a kasnije i sa aerodroma kod Zadra, pružile značajnu podršku dejstvima naših snaga na kopnu.

Operacije prve etape imale su osnovni strategijski cilj (postavljen direktivom VŠ 5. septembra komandi 8. korpusa) da se, oslobođenjem i stalnim držanjem dalmatinske obale i ostrva, prekinu pomorske i kopnene komunikacije i na taj način spriječi izvlačenje snaga grupe armija »E« iz Grčke. Toj njemačkoj grupaciji, poslije izbacivanja fašističke Bugarske iz stroja i pune kontrole sovjetskih snaga na toj teritoriji, zaprijetila je opasnost potpunog opkoljavanja. Jedinice 8. korpusa i ratne mornarice su taj strategijski cilj u potpunosti ostvarile.

U širem okviru ostvarivanja tog osnovnog cilja izvedena je i kninska operacija. Likvidacijom jakog njemačkog i ustaško-domobranskog garnizona u rejonu Knina otklonjena je potencijalna opasnost da protivnik sa te osnovice ugrozi oslobođenu obalu. To se, u nešto drukčijem vidu, odnosi i na mostarsku operaciju. Jer, oslobođenjem Mostara i Hercegovine bio je ugrožen bok njemačkih grupacija koje su se tada povlačile pravcem Sarajevo — Brod prema sjeveru. Na taj način su njemačke snage grupe armija »E« bile lišene najprirodnijih komunikacija morem i uz obalu, mada je upravo obezbjeđenje tih komunikacija bio jedan od najvažnijih ciljeva njemačke komande kada se godinu dana ranije vodila borba za istočnu jadransku obalu. Grupa armija »E« bila je tako primorana da se probija preko bespuća, pod neprekidnom borbom po cijeloj dubini centralnog jugoslovenskog ratišta, gde su njemačke snage neprekidno napadane i desetkovane, da bi se u završnim operacijama našle sa ostalim njemačkim i kvislinškim snagama u zarobljeništvu JA.

Dejstva na jadranskom i primorskom dijelu jugoslovenskog ratišta u tom periodu nisu bila uspješna samo zbog punog ostvarivanja postavljenih ciljeva operacija i definitivnog oslobođenja tih dijelova zemlje, već i zato što su u tim dejstvima protivniku nanešeni veliki ljudski i materijalni gubici. Praktično su uništene ili zarobljene sve snage koje su se na tom prostoru branile, ili su se preko njega pokušale probiti. A to je imalo nemjerljive pozitivne posljedice za naredne operacije NOVJ.²⁰

Do početka završnih operacija, na cijeloj obali i ostrvima, bila je izgrađena nova revolucionarna društveno-politička struktura. Mornarica je proširila svoju operacijsku osnovicu, razvila rodove i službe, oslobodila isturenu operacijsku bazu na o. Istu i tako omogućila prenošenje težišta dejstava na sjeverni dio Jadrana. Formiran je potom Kvarnerski pomorski sastav i Kvarnerski odred mornaričke desantne pješadije, ojačan plovni transportni park, osposobljeni i obezbijeđeni plovni putevi. Time su praktično bile izvršene pripreme za učešće u završnim operacijama. Uz to, bili su postavljeni solidni i svi drugi temelji za razvoj RM.²¹

U završnim operacijama (druga etapa) dejstva na jadranskom vojištu i zadaci RM bili su opredijeljeni ciljevima opšte ofanzive Jugoslovenske armije i zadacima 4. armije — glavne grupacije i nosioca ofanzive na primorskom krilu. Iz direktive Vrhovnog komandanta i GŠ JA za završne operacije proizilazili su i zadaci JRM — da koordinira sva dejstva i mjere sa komandom 4. armije. Jugoslovenska ratna mornarica je trebalo da obezbijedi snabdijevanje i manevar snagama KoV na primorskom frontu u svim etapama i dejstvima na moru, te da na taj način omogućí brže nastupanje naših snaga na priobalnom pravcu ka Istri i da, zajedno sa snagama 4. armije, učestvuje u borbama za oslobođenje ostrva, sjevernog dijela Jadrana i Istre.²²

U završnim operacijama Jugoslovenska ratna mornarica je ispoljila svoju ulogu kroz tri pomorske operativne komponente: obezbijedila je koncentraciju snaga za izvođenje operacija; vršila je snabdevanje snaga borbenim i drugim potrebama iz dublje opera-

²⁰ Na ostrvima su zarobljene ili uništene njemačke snage jačine preko 2.000 boraca, a samo u borbama za Ston i na Vukovom Klancu 26. divizija je uništila glavninu 369. njemačke divizije i 649. puka mornaričke artiljerije sa dijelovima ustaških i četničkih snaga (komandant ove divizije general Neidhold izjavio je da je uništena sve teža tehnika, vozila i konji divizije i da je »po svom prikupljanju u Mostaru mogla da formira samo 2 bataljona prosječnog brojnog sastava 500 do 600 boraca« — Fabijan Trgo: Oslobođenje Dalmacije, VIG 2/55). Isto tako, u kninskoj operaciji bila je uništena glavnina snaga 264. i 373. njemačke divizije, 847. puka i jake kvislinške grupacije — preko 11.000 vojnika sa cijelom tehnikom. Prema umješnosti u rukovođenju i upotrebi svih rodova KoV i avijacije, koordinaciji dejstava i uspješnosti — to je bila jedna od najuspješnijih operacija NOVJ.

²¹ Preimenovanje NOVJ u JA i Mornarice NOVJ u JRM 1. marta 1945. godine bila je potvrda prerastanja oružane sile jugoslovenske revolucije u savremeno organizovanu i masovnu armiju.

²² Za taj zadatak bili su pripremljeni svi borbeni manevarski efektivni (Kvarnerski odred mdp, i Kvarnerski pomorski sastav) RM i stavljeni na raspolaganje Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana, koja je bila operativno potčinjena komandi 4. armije, dok je KRM zadržala organizaciju snabdijevanja i evakuacije po dubini vojišta i vršila opštu koordinaciju dejstava sa komandom 4. armije.

tivne pozadine; izvodila je borbena dejstva na moru i ostrvima i vršila pomorsko-borbeno obezbjeđenje iskrcavanja jedinica KoV. Pri tome, posebno treba istaći prebacivanje snaga KoV i snabdjevanje iz operativne dubine. Time je bio obezbijeđen puni ofanzivni zamah naših snaga i njihova najcjelishodnija upotreba za oslobođenje ostrva i obale, a naročito operativni manevar dijela snaga 4. armije u završnoj etapi operacija.

Smjelim manevrom snaga 9. divizije morem (preko Cresa) ka Istri zaobiđena je s lijevog krila jaka njemačka grupacija na riječkom utvrđenom rejonu i postignut neočekivano veliki tempo napredovanja te divizije ka Trstu, a nastupanje mornaričke desantne pješadije ka Puli bilo je sinhronizovano sa nastupanjem snaga 4. armije na desnom krilu. Tako su operativni ciljevi lijeve operativne grupacije u završnim operacijama postignuti prije predviđenog roka. To je bilo od velikog značaja za dalju odbranu vojno-političkih ciljeva i prava nove Jugoslavije. Kad se ima u vidu s kakvim je skromnim sredstvima JRM dala tako krupan doprinos, onda su ti uspjesi još vrijedniji. U ukupnom bilansu operacija 4. armije, JRM je, iako manje vidljivo i spektakularno, ugradila svoj nezamjenljiv doprinos.

VOJNI ASPEKT PRISUSTVA I DEJSTAVA SAVEZNIČKIH SNAGA NA POMORSKOM DIJELU JADRANSKOG VOJIŠTA

Sa gledišta vojno-političke strategije NOP-a, prisustvo saveznika u Italiji i na Jadranu bilo je i značajan i delikatna činilac, s kojim se neprekidno moralo računati. Njihovo je prisustvo, naime, imalo vojne i političke dimenzije. S vojnog gledišta, najvažnije je bilo to što je time stvorena relativno stabilna operativna situacija, a to je bio jedan od uslova da se zadrže stalna uporišta kao što je bio Vis i neka druga manje značajna. Drugo, mornarica NOVJ je dobila pozadinske baze u Italiji; stvoreni su uslovi za mobilizaciju svih ljudskih efektivna na tom vojištu i za formiranje prekomorskih brigada NOVJ od Jugoslovena na tlu Italije; omogućeno je liječenje i rehabilitacija naših ranjenika i zbrinjavanje zbjegova u Italiji i sjevernoj Africi; ostvareno je borbeno sadejstvo sa saveznicima na operativnom području NOV; opšta prevlast na moru i u vazduhu postignuta je prisustvom i dejstvima savezničkih pomorskih i vazduhoplovnih snaga, što je bilo od velikog značaja i za dejstvo NOVJ i njenu mornaricu.

Da bi stekao neophodan uslov za uspješnu i ravnopravnu vojnu saradnju, NOP se morao izboriti prvenstveno za potpuni legalitet i

priznanje da je na jadranskom i cijelom jugoslovenskom vojištu jedina snaga koja se bori i za interese saveznika. Trebalo je, što je još važnije, uvjeriti savezničku komandu da je NOP u svakom pogledu saveznik koji se mora poštovati i da se sve vojne akcije moraju odvijati u okviru vojno-političkih interesa narodnooslobodilačkog pokreta.

U cijelom periodu zajedničkih dejstava i prisustva savezničkih snaga na jadranskom vojištu, savezničko komandovanje je djelovalo s dvije protivrječne pozicije. Jedan prilaz je bio s aspekta koji je, prema logici vođenja rata i prema zajedničkim interesima savezništva, bio pozitivan. Naime, takav odnos je bio obostrani podsticaj za sve veću saradnju i vojno angažovanje i, u tom smislu, za sve veće pružanje materijalne i druge podrške NOV. Taj činilac je djelovao sve jače i uporedo sa narastanjem oružanih snaga NOP-a, ugleda NOVJ i njene vojne uloge uopšte, pa i na jadranskom vojištu.²³

Drugi prilaz je bio sa klasno-političkih pozicija i on je proizlazio iz interesa i držanja savezničkih vlada (SAD i Velike Britanije). Jačanje NOP-a i njegove oružane sile sve je više djelovalo na promjenu političkog držanja saveznika, jer realna politika pored svega, to nije mogla ignorisati. Istina, saveznici su istovremeno, neprekidno nastojali da se u Jugoslaviji sačuvaju klasni i društveno-ekonomski interesi a to znači političke pozicije izbjegličke vlade. Što se rat bližio kraju, saveznicima je sve više bivalo jasno da se putem kompromisa i raznih političkih mahinacija ne može spriječiti uspjeh revolucije u Jugoslaviji. Takva stvarnost se, naravno, održavala i na planu vojne saradnje.²⁴

²³ Karakteristično je rezonovanje britanskog ambasadora Stivenzona pri kraljevskoj jugoslovenskoj vladi, koji je u izvještaju od 5. decembra 1943. god. Ministarstvu inostranih poslova V. Britanije rekao: »Naša politika se mora zasnivati (u odnosu na Jugoslaviju — DM) na tri osnovna faktora: partizani će vladati Jugoslavijom; oni su nam u vojničkom pogledu toliko dragocjeni da ih moramo nedvosmisleno podržati podređujući političke obzire vojnim; krajnje je sumnjivo da li se monarhija i nadalje može smatrati objedinjavajućim elementom u Jugoslaviji« (Čerčilovi memoari, tom V, str. 448, Prosveta, Beograd).

²⁴ Interesantno je, u vezi s tim, navesti dva primjera: prvi, uporno odbijanje zahtjeva NK NOJ do kraja rata da ostaci bivše kraljevske mornarice uđu u sastav mornarice NOVJ (neuspjeli pregovori u Kazerti i na Visu), jer im nije odgovaralo jačanje nove RM; drugo, odbijanje da u najpotrebnijem trenutku pruže pomoć u prevoznim i desantnim sredstvima za desant na Istru, svakako iz vojno-političkih razloga, jer teškoća materijalno-operativne prirode za to nije bilo. Tako su se ponašali iako je između Maršala Tita i glavnokomandujućeg savezničkih snaga Aleksandera bio utvrđen stratejski plan sadejstva u završnim operacijama. Dakle, saveznicima nije odgovaralo neočekivano brzo napredovanje snaga JA ka etničkim jugoslovenskim granicama.

Što se tiče učešća savezničkih snaga u samostalnim i zajedničkim ofanzivnim dejstvima na istočnoj obali Jadrana, može se reći da se to kretalo — uzimajući ih pojedinačno — u taktičkim okvirima. U svim većim zajedničkim akcijama sa NOV, savezničke snage, prema broju i zadacima, imale su uglavnom pomoćnu ulogu. Istoriografiji NOR-a ne može biti cilj da minimizira taj ukupni doprinos saveznika, (mada je toga bilo s druge strane) prema NOVJ, mornarici i dejstvima na Jadranu.²⁵

Međutim, saveznički doprinos opštim operativnim naporima na pomorskom dijelu jadranskog vojišta i uspjesima NOVJ prevazilazi njihovu stvarnu materijalnu pomoć i učešće u akcijama. Prisustvo savezničkih snaga na Visu mnogo je značilo za njegovu odbranu, a pogotovo prisustvo savezničkih pomorskih snaga u operacijskim bazama u Jadranu. Dejstva pomorskih snaga i avijacije iz baza u Italiji i sa Visa protiv njemačkog pomorskog saobraćaja i opšta prevlast na Jadranu, omogućavali su slobodu akcije mornarice NOVJ. S tim je komanda mornarice NOVJ takođe računala kao s objektivnim činiocem i potpuno ga koristila u svojim poduhvatima. Međutim, postojanje slobodnog Visa i drugih uporišta kao isturenih operacijskih oslonaca, te dejstva snaga NOV, i organizacija NOP-a na ostrvima i obali — stvarali su povoljne uslove za prepadna dejstva savezničkih snaga u Jadranu i posebno u ostrvskom arhipelagu. Oni su i zbog toga bili zainteresovani za odbranu Visa kao oslonca za njihove prepadne snage i zbog želje da budu prisutni na jugoslovenskoj obali, uglavnom radi budućih političkih kombinacija i uticaja. Prema tome, radilo se o uzajamnim i podjednako korisnim vojnim interesima savezništva koji nisu, s njihove strane, uvijek tako prihvatani i poštovani.

²⁵ Čak je i Čerčil u svoje memoare unio neke neodržive i kontradiktorne konstatacije, kao na primjer, da je Tito »stekao moć uglavnom zahvaljujući nastupanjima britanskih i američkih armija u Italiji«! (tom VI, str. 520, Prosveta, Beograd). Ili, prikazivanje oslobođenja Dalmacije krajem 1944. kao partizanskih akcija za oslobođenje Splita, Zadra, a da su savezničke obalne snage iz tih baza »pomagale stalno Titovo napredovanje«; borbene akcije tih snaga na moru prikazane su kao »parališuće« za neprijatelja (tom VI, str. 170. Prosveta, Beograd), mada je i sam Čerčil, kad mu je bilo potrebno, dokazivao da »Tito drži više neprijateljskih divizija na Balkanu nego svi saveznici u Sredozemlju«. (Ukupan pregled savezničkih dejstava u Jadranu prikazan je u Pomorskom zborniku, knj. II, Zadar 1964. Vasiljević: Ofanzivna dejstva savezničkih snaga s otoka Visa).

Snaga NOP-a bila je istorijski uslovljena objektivnim i subjektivnim činiocima, u prvom redu unutrašnjim i međunarodnim i ne može se vezivati ni za jedan poseban region. Međutim, u određenim periodima, pojedini regioni imali su svakako veći ili manji značaj sa gledišta ukupne vojno-političke strategije NOP-a. Na istoriografiji nije da nagađa kako bi se stvari razvijale da baš na određenom prostoru nije obezbijeden kontinuitet i uspješan razvoj revolucije. Ona treba da utvrdi šta je to objektivno u datim okolnostima značilo za NOR u cjelini, kakve je prednosti imalo sa geostrategijskog i političkog stanovišta. Polazeći od toga, jadransko je vojište od ljeta 1943. do kraja rata za NOR imalo izuzetno značajnu ulogu. Ono je bilo i vojnički i politički specifično iz više razloga: zbog brzine i intenziteta ratnih događaja i njihovog značaja za NOB; zbog strategijskog položaja tog vojišta u odnosu na saveznički front u Italiji i moguće angažovanje saveznika u završnim operacijama i na jugoslovenskom prostoru; konačno, dio tog vojišta činili su krajevi i ostrva koji su istorijski i etnički pripadali Jugoslaviji, ali su od nje bili otrgnuti.

Na tom vojištu i preko njega trebalo je obezbijediti neposredne kontakte sa saveznicima, a putem tih kontakata istrajno krčiti put istini o NOB i tako postepeno razvijati političke odnose u skladu sa ciljevima jugoslovenske revolucije. Poslije kapitulacije Italije to je bio stalni dodirni front NOVJ sa savezničkim armijama. Budući da su se na njemu stalno nalazile respektivne snage NOVJ i organi NOP-a (koji su se politički i vojnički dokazali kao snažni i ravnopravni saveznici) — stvoreni su uslovi za sve bolje odnose što su slijedili i u vojnoj saradnji, počev od taktičkih komandanata, pa sve do susreta Vrhovnog komandanta NOVJ sa savezničkim političkim i vojnim liderima (Čerčil, Aleksander).

Korišćenjem svih međunarodnih okolnosti i s osloncem na cjelokupnu oružanu snagu NOP-a kao objektivnu strategijsku vrijednost i za saveznike, rukovodstvo nove Jugoslavije je na Visu koristilo sve prednosti za razvoj odnosa sa saveznicima i sporazume koji su utrli put krupnim međunarodnim pobjedama i priznanjima legaliteta tog rukovodstva i nove Jugoslavije. Ukazujući na značaj pojedinih etapa i važnih centara NOR-a u tim etapama kao što su bili Užička Republika, Bihać, Jajce, Drvar i Vis sa gledišta rukovođenja Vrhovne komande i CK KPJ — drug Tito ulogu te etape rukovođenja sa Visa dovodi u vezu s naročitim značajem 1944. god. za NOB i s

potrebom da se pred kraj oslobođilačkog rata stvori jedna mirnija i stabilnija baza »za dalji rad na učvršćenju rezultata koji su postignuti u velikoj NOB-i«.

»... Vis je za nas bio poslednja etapa u kojoj je trebalo stvoriti, odnosno oformiti našu državu. S Visa je nama bio otvoren široki horizont za kontakte s našim saveznicima i ostalim svijetom uopšte. Na Visu je bio omogućen manje-više miran i normalan rad. Tu se mi nismo bavili samo vojnom strategijom već i politikom. Načito je bilo važno to što smo se tu mogli baviti i brigom o daljoj perspektivi našeg razvoja, što smo se mogli brinuti šta će posle rata biti s našom zemljom... Mi smo tada prešli okvire vojne strategije i taktike i prenijeli našu aktivnost i na diplomatsko polje, ostvarujući kontakte s našim saveznicima... U toku čitavog rata postojala je tzv. jugoslovenska vlada u izgnanstvu, koja je trošila naš narodni novac i koja je svim silama radila da se one ogromne žrtve koje je dala naša NOV prikažu kao ništavne i da ta vlada prigrabi plodove naše borbe... Bili su potrebni ogromni naponi da bismo dokazali da je krv koja se lila u Jugoslaviji krv pravih sinova naših naroda a ne njihovih izdajnika. Na Visu smo i to dokazali. Tu su naši saveznici mogli da se uvjere u pravu vrijednost naše vojske, ispoljenu u borbama za otoke, ovdje u Dalmaciji«.²⁶

Sigurno uporište na Jadranskom moru, kao što je bio Vis, pružalo je u tom periodu rata najpovoljnije šanse da se političko-diplomatskim sredstvima prošire i afirmišu dotadašnji i naredni vojni uspjesi. Osim toga, stvoreni su uslovi za mnoge međunarodne sporazume i aranžmane, kao što su: formiranje baza NOVJ i mornarice u južnoj Italiji; evakuacija i liječenje ranjenika; evakuacija, uslovi smještaja i tretman zbjegova stanovništva u Italiji i Egiptu; materijalno-tehnička pomoć i načini njene realizacije; korišćenje uporišta Visa i drugih za dejstva savezničkih pomorskih snaga i komandosa na jugoslovenskom prostoru; uslovi zajedničkih dejstava; pomoć UNRE; zatim, pregovori o formiranju, naoružavanju i prebacivanju oružanih jedinica NOVJ formiranih od Jugoslovena u Italiji; međunarodni kontakti novih jugoslovenskih masovnih političkih organizacija kao što su bile USAOJ, AFŽ i dr.

Sve je to doprinijelo priznavanju nove Jugoslavije i stvaranju međunarodno-pravnih preduslova za likvidiranje legaliteta izbjegličke vlade i, kasnije, formalnom ukidanju monarhije.

²⁶ Tito: izlaganje u Komiži na Visu povodom 20-godišnjice dolaska VŠ na Vis, MG 4/64.

Maksimalnim korišćenjem jadranskog vojišta u završnim operacijama snage JNA i JRM su prije savezničkih snaga stigle na etničko-istorijske zapadne granice naše zemlje i time postigle vojnički i politički uspjeh strategijskog značaja. Rukovodstvo nove Jugoslavije moglo je s punim pravom zahtijevati rješenje pitanja naših granica i vraćanje aneksiranih dijelova teritorije.

*

Ako bismo rezimirali vojno-političko rukovođenje na jadranskom vojištu od ljeta 1943. godine do oslobođenja zemlje na osnovu značajnijih odluka i direktiva (mada ih je teško diferencirati po značaju, sem odluke za odbranu Visa), one bi bile slijedeće: direktive i mjere VŠ NOVJ o blagovremenoj orijentaciji glavnih štabova i jedinica i o organizacionim i vojno-političkim pripremama, koje su izvršene uoči i odmah poslije kapitulacije Italije radi pripremanja opštenarodnog ustanka; zatim, mjere i direktive oko razoružavanja italijanskih vojnih formacija i oslobođenja istočne obale Jadrana sa ostrvima; odluka o formiranju štaba Mornarice NOVJ kao jedinstvene komande, odgovorne za sve operacije i zadatke vojnog karaktera na pomorskom dijelu jadranskog vojišta i za suverenitet nove Jugoslavije na cjelokupnom obalnom moru od Trsta do Brijuna; odluka da se brani ostrvo Vis kao stalno uporište NOP-a i baza mornarice NOVJ; direktiva i mjere da se organizuje stalna baza NOVJ i mornarice u Italiji; direktiva za dejstva snaga s Visa u toku drvarske operacije radi vezivanja snaga i smanjenja pritiska protivnika na NOVJ na unutrašnjem ratištu; odluka o prelasku VŠ i drugih rukovodećih organa nove Jugoslavije iz unutrašnjosti na Vis i time pretvaranje Visa u strategijski objekt NOB do oslobođenja Beograda; direktiva 8. korpusu i Mornarici NOVJ za prelazak u ofanzivna dejstva za oslobođenje ostrva, dalmatinske obale i za prekid pomorskih i primorskih komunikacija njemačkim snagama koje su se povlačile iz Grčke; direktiva VK i GŠ iz koje su proizlazili zadaci za 4. armiju i JRM za dejstva na primorskom krilu fronta, a u skladu s opštim vojno-političkim ciljevima završnih operacija.

Te odluke i direktive, kao i mnoge druge mjere najviših vojnih i političkih organa NOP-a, obezbijedili su kontinuitet rukovođenja i usmjeravanja svih političkih akcija i oružanih dejstava na jadranskom vojištu. Bio je to, u stvari, međusobno uslovljeni kontinuitet vojno-političke strategije NOR-a.

Iako jadransko vojište nije bilo poprište velikih sukoba i desantnih operacija, ono je neprekidno uticalo na savezničku i nje-

mačku strategiju, u Mediteranu, naročito poslije poraza Romelove grupacije u sjevernoj Africi. Vojno i političko rukovodstvo NOP-a je maksimalno iskoristilo sve pogodnosti i prednosti koje je pružalo jadransko vojište radi ostvarenja postavljenih ciljeva i sve to na najbolji i najbezbedniji način uklopilo u opštu savezničku strategiju za pobjedu nad zajedničkim protivnikom. Jedan od bitnih uslova da se to postigne (iako to može na prvi pogled izgledati pretjerano, s obzirom na skromna sredstva kojima se raspolagalo) bilo je formiranje mornarice NOVJ i uspješan rad njenog štaba na mobilizaciji i upotrebi svih pomorskih ljudskih i materijalnih potencijala. Vrhovni štab je ostvarivao rukovođenje svim vojnim aktivnostima na pomorskom dijelu jadranskog vojišta direktno preko štaba mornarice, bez obzira na formalno pretpočinjavanje u početku tog štaba 8. korpusu.

Ljudski i materijalni činilac na jadranskom vojištu i na njemu bazirana moralno-politička snaga NOP-a, omogućili su da rezultati svih poduhvata na tom vojištu i preko njega postanu značajni za cijelo jugoslovensko ratište, za konačan uspjeh jugoslovenske revolucije. To je, naposljetku, dragocjena pouka u sagledavanju vrijednosti jadranskog vojišta danas za opštenarodnu odbranu, bezbjednost i očuvanje nezavisnosti i nepovredivosti granica SFRJ.

LITERATURA

Tito: Vis je bio poslednja etapa u formiranju naše nove države — MG 4/64; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941—45, knjiga 2, izdanje VII, Beograd 1965 (str. 32—41, 51—63, 70—89, 109—120, 401—413, 515—519, 540—551, 593—613) knjiga 2, Beograd 1963 (str. 579—587); Černi, admiral u penziji: Formiranje mornarice NOVJ — MG 5/63; viceadmiral Pecotić: Borba jugoslovenskih naroda za svoje more i slobodu njegovih obala od 1941. do 1945. g. — Pomorski zbornik (PZ), jubilarno izdanje povodom 20-godišnjice mornarice i pomorstva Jugoslavije, tom I, str. 691—720, Zagreb 1962. radovi sa naučnog simpozijuma o Visu povodom 20-godišnjice dolaska VŠ NOVJ na Vis, objavljeni u PZ, knjiga 2, Zadar 1964; viceadmiral Pecotić: Zajedničke borbe 4. armije i RM u završnim operacijama NOR-a, MG 3/63; admiral u penziji Černi: Jugoslovenska mornarica u tršćanskoj operaciji, pomorski desanti na Istru, MG 3/65; kapetan b.b. Miljanić: O nekim karakteristikama i iskustvima iz dejstava, razvoja i stvaranja naše RM u NOR-u, Vazduhoplovni glasnik 5/59; Kvarnerski odred mornaričko-desantne pešadije u završnim operacijama, PZ, knjiga VI, Zadar 1968; kapetan b.b. Vasiljević: Dejstva na Jadranu u NOR-u, VIZ, Beograd 1957; Nemačka mornarica u odbrani kvarnerskog područja i Istre, PZ, knjiga V, Zadar 1967; Dudley Pope, Flog 4, London 1954; Oslobođilački pohod na Trst, izdanje VII, Beograd 1955; F. Trgo: Njemačka ofanziva na Makarsko primorje i srednjodalmatinsko otočje — 1943, VIG 5/56; Oslobođenje Dalmacije, VIG, 2—3/55; kapetan b.b. Dorotka: Zajedničke operacije NOV i mornarice za odbranu dalmatinske obale i otoka u jesen i zimu 1943—1944. MG 6/67; »Hitlerove konferencije o pomorskim pitanjima«, izdanje JRM, Split 1950 (str. 360—361); Čerčil: Drugi svetski rat, tom V i VI, knjiga 2, glava XXI, XXIII i XXXI, tom IV, knjiga 2, glava XIV; Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, izdanje VII, tom II, knjiga 10, 11. i 12, tom VIII, knjiga 3 i Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—45, izdanje VII (str. 473—514 i 611—668).